

HADİSLERİN BAĞLAMININ TESPİTİNDE İHTİSAR VE TAKTİ' UYGULAMASININ NEDEN OLDUĞU SORUNLAR

Fuat İSTEMİ*

Özet:

Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerini sonraki nesillere aktaran raviler hadisler üzerinde birtakım tasarruflarda bulunmuşlardır. Bu tasarruflar bazen hadislerin anlaşılmasına hatta yanlış anlaşılmasına dahi neden olabilmektedir. Özellikle de bazı hadislerin uzun olması nedeniyle ravilerin bunları özetleme yoluna gitmeleri, hadisin muhtevasında var olan bazı ayrıntıların kaybolmasına neden olmuştur. Kaybolan bu ayrıntıların başında hadisin ortaya çıktığı bağlamın tespit edilememesi yer almaktadır. Hadisi özet olarak aktaran ravi, hadisin anlaşılmasına yardımcı olacak bir takım ayrıntıları kasıtlı ya da kasıtsız olarak çıkardığı için hadisin bağlamı tespit edilememekte dolayısıyla hadisten Hiz. Peygamber'in kastının ne olduğu bazen anlaşılammaktadır. Aynı şekilde ravilerin ve musanniflerin uygulamış oldukları takti' yöntemi de hadislerin anlaşılmasının önündeki bir başka engeldir. Çünkü bu yöntemle parçalara ayrılan ve her bir parçası farklı kitap ve bab başlıkları altında aktarılan hadisin parçaları bütünden koparıldığı için hadis anlaşılammakta ya da yanlış anlaşılmaktadır. Biz de bazı örnek hadisler üzerinden ihtisar ve takti' yönteminin neden olduğu problemleri ortaya koymaya ve bu problemlerin çözümüne yönelik bir araştırmaya giriştik.

Anahtar Kelimeler: İhtisar, Takti', Bağlam, Ravi, Hadis

The Problems Caused By Ikhtisar (Abbreviation) And Takti' (Fragmentation) Method In Determination Of The Context Of Hadiths

Abstract:

Hadith scholars who transferred the hadiths of the Prophet (s.a.v.) to the next generations used a number of discretion on the hadiths. These discretions have sometimes made the hadiths even more incomprehensible and also caused misunderstandings. Particularly transmitters' resort to Ikhtisar (abbreviation) due to the lengthiness of hadiths caused some details which took in the hadiths, were disappeared. From the first of these missing details have come the absence of the context from which the hadith emerged. Since the transmitter who summarized the hadith knowingly or unknowingly removed some details which would help us to understand the hadith, the context of it could not be understood and as a result of it the intention of the Prophet may sometimes become unclear. In the same way, the method of Takti' (fragmentation) that transmitters and compilers practiced, is another obstacles in understanding the hadiths. The hadith may be obscure or misunderstood because the parts of the hadith which have been used by this method and transferred under different titles and books, have been separated from the whole. We sought to identify and solve the problems caused by the methods of Takti' (fragmentation) and Ikhtisar (abbreviation) through some examples of hadith.

Key Words: İhtisar, Takti', Bağlam, Ravi, Hadis

* Araştırma Görevlisi, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. fuatistemi@hotmail.com

Giriş

Çoğu kez bir yazarın veya araştırmacının “sözlerimi bağlamından koparıp aktarıyorlar”, şeklinde serzenişte bulduklarına şahit oluruz. Aslında burada yazarın yakındığı şey aktarılan sözlerin öncesinde ve sonrasında var olan diğer kelime ve cümlelerin göz ardı edilip ifadenin sadece belirli bir kısmının aktarılmasıdır. Yani aktarılan söz bağlamından koparılarak nakledildiği için sözün bağlamı içerisindeki anlamı kaybolmaktadır.

Ortak geçmiş tecrübeler, konu hakkındaki ortak bilgiler ve doğru kabul edilen ve o yüzden de kelimelere dökülmesine gerek olmayan diğer noktalar sayesinde konuşanın ve dinleyenin paylaştığı anlamlar, zaman ve mekan ve bizzat olayın anlam ve önemi, mesajın iletildiği araçların hepsi bağlamla ilintilidir.¹ Bu nedenle rivayetlere konu olan olayların tespit edilmesinde olayın yaşandığı bağlamın tespit edilmesi olmazsa olmaz amillerin başında gelmektedir.

Kur’an-ı Kerim ayetleri ve Hz. Peygamber’den nakledin rivayetlerin Bağlamlarının tespit edilebilmesi için alimlerimiz birtakım araştırmalar içerisine girmişlerdir. Bunun en açık göstergesi ayetlerin nüzul sebeplerini tespit etmek amacıyla teşekkül etmiş olan “Esbâbu’n-Nuzûl” ve yine Hz. Peygamber’in hadislerinin söyleniş amacını belirlemek amacıyla teşekkül etmiş olan “Esbâbu Vurûdi’l-Hadis” ilimleridir. Bu ilim dalları nazil olan ayetler veya Hz. Peygamber’den nakledilen hadislerin doğru bir şekilde anlaşılması, yanlış bir hükme varılmaması amacıyla bahse konu olayların yaşandığı bağlamı tespit etmeye çalışmışlardır. Böylece mevzu bahis olayda neyin kastedildiği daha net bir şekilde gün yüzüne çıkarılmış ve yanlış anlaşılmalara mahal verilmemeye çalışılmıştır.

Ancak özellikle Hz. Peygamber’den nakledilen rivayetlerde ravilerin yapmış oldukları bazı tasarruflar rivayete konu olan olayın anlaşılmasını çok ciddi bir şekilde zorlaştırmaktadır. Ravilerin bu tasarrufları bir seferde sarf edilen bir sözün ya da ortaya konulan bir eylemin yalnızca bir parçasını ve bir yönünü bize aksettirmesi² nedeniyle bazı problemler doğurmaktadır. Çünkü her ravi rivayetten kendisinin ulaşabildiği, kendisinin ihtiyacını giderecek kısmını ya da muhafaza edebildiği kadarını rivayet etmiştir. Bu tasarrufların

1 John C. Condon, *Kelimelerin Büyüklü Dünyası*, çev.; Murat Çiftkaya İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 159.

2 Mehmet Emin Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Üçüncü Baskı, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2000, s. 205.

başında uzunca olan olayların özetlenerek nakledilmesi ve birden fazla hüküm ihtiva eden bir rivayetin parçalanarak rivayetin her bir parçasının birbirinden bağımsız farklı konular içerisinde aktarılması gelmektedir. Rivayetlerde yapılan bu parçalama ve özetleme işlemine muhaddisler genel olarak "İhtisar" ve "Taktî'" adını vermişlerdir.³

İhtisar ve Taktî' Kavramları

İhtisar, hadisin anlatmak istediğini, manayı tam aktaracak şekilde kısaca ifade etmek. Manasını bozmadan hadisin bir kısmını hazfederek diğer kısmını rivayet etmek. Bir kitabı, ana muhtevasını vermek kaydıyla, fazlalık veya gereksiz görülen yerlerini çıkararak kısaltmak, özetlemek anlamlarına gelmektedir.⁴

Taktî' yöntemi için hadis usûlünde "Taktî'u'l-Hadis" kavramı kullanılmakta olup, bir hadisin metninde, fıkıhın çeşitli konularına dair hüküm istihracına yarayacak ibarelerin bulunması halinde, bu ibareleri bölerek, her ibareyi ilgili olduğu fıkıh babında nakletmek demektir.⁵

Bir hadis metni taktî' yöntemiyle bölündüğü vakit, metinden çıkarılan ibareler, metinde kalan ibarelerin manasında bir bozukluğa sebep olmamalıdır. Bununla birlikte hüküm çıkarmak için yapılan bu uygulama hadisin bir fıkıh bölümü ile ilgili olan kısmını anlamakta kolaylaştırıcı ve hataya düşmekten de uzaklaştırıcı bir rol oynayabilir.⁶ Fakat taktî' yönteminde esas problem hadisin ortaya çıktığı bağlamın tespitinin zor hale gelmesidir. Bundan dolayı bu yöntemin hem olumlu hem de olumsuz tarafının farkında olan hadis alimleri taktî' yöntemi konusunda ortak bir tavır içerisinde olamamışlardır.

Hadislerde ihtisar ve taktî' gibi tasarruflara karşı çıkan muhaddisler olmakla birlikte⁷ genel anlamda muhaddislerin buna cevaz verdiği

3 Taktî': uzunca bir hadisin ihtiva ettiği hükme göre bölünerek her bir bölümün ayrı babda verilmesine denir. Bk. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV Yayınları, Ankara 1992, s. 388; Ayrıca bk. Celâlettin es-Suyûtî, *Tedribü'r-Ravi*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiye, Beyrut 2003, s. 234.

4 Abdullah Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, yedinci baskı, İFAV Yayınları, İstanbul 2013, s. 131.

5 Talat Koçyiğit, *Hadis İstilahları*, İkinci Baskı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1985, s. 421. Ayrıca bk. Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, s. 304.

6 Talat Koçyiğit, *Hadis İstilahları*, s. 421.

7 Hadiste ihtisar yapılmasına karşı çıkan âlimlerin başında İmam Malik ve Halil b. Ahmed zikredilmektedir. Bk. Ebû Bekr Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2013, ss. 213-214.

anlaşılmaktadır.⁸ Mesela Yahya b. Main hadis rivayet ederken hata yapma korkusu olduğu taktirde kısaltma işlemini çok fazla yapmamak gerektiğini ifade etmektedir.⁹ Hatib el-Bağdâdî'ye göre şayet yapılacak olan ihtisar nedeniyle hadiste yer alan hüküm anlaşılmıyor; aksine hadisin tamamı nakledildiği taktirde hüküm tespit ediliyorsa bu durumda hadis tam olarak nakledilmelidir. Bu durumda ihtisar yapılması haram olur. Şayet ihtisar edilecek kısım başka bir konuyla ilgili olup rivayet edilecek kısım ile alakalı değilse veya rivayet edilecek kısmın şartı değilse ihtisar edilmesinde herhangi bir sakınca yoktur.¹⁰ İbn Hacer ise çoğunluğun görüşüne göre ihtisar yapacak kişi şayet âlim ise onun hadiste ihtisar yapmasına cevaz verildiği görüşündedir.¹¹

İbnu's-Salah hadis metninde takti yapılmasına cevaz verilmesinin daha uygun olabileceğini fakat bu yöntemde kerahet olabileceğini ifade ederek en doğrusunu Allah bilir diyerek bu konudaki tereddütlerini dile getirmiştir. Ayrıca İbnu's-Salah Malik, Buhari ve hadisin önde gelen imamlarının bu yöntemi kullandığını da sözlerine eklemiştir.¹² Cemaleddin el-Kâsîmi de ahkama dair birçok konuyu kapsayan bir hadis metninin parçalara ayrılarak her bir parçasının farklı bab ve kitaplarda nakledilebileceğini söylemiştir. Nitekim bunun Buhari'nin bir özelliği olduğunu ifade etmiştir.¹³

Muhaddisler ihtisar ve takti' konusunda ortak bir fikre sahip değilseler de bu yöntemlerin hadisin anlaşılmasının önünde bir engel teşkil ettiğini söyleyebiliriz.¹⁴ Çünkü rivayette anlatılan olay hem bağlamından koparıldığı hem de rivayetin bütün halinde anlaşılmasının önüne geçildiği için bu yöntemin problemi olduğunu söylemek mümkündür. Hadislerin takti' nedeniyle parça parça ibarelerden oluşması ve ihtisar gibi farklı şekillerdeki ravi tasarruflarından dolayı parçalanmış hadislerin doğru anlaşılması daha

8 Hadiste takti ile ilgili tartışmalar için bk. İbnu's-Salah eş-Şehrezûri, *Mukaddimetu İbni's-Salâh fi Ulûmi'l-Hadis*, Nureddin Itr (tahk.), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1998, ss. 216-217; Suyûti, *Tedribu'r-Ravi*, s. 234; Tahir el-Cezâirî, *Tevcihu'n-Nazar ila Usûli'l-Eser*, Mektebetü'l-İslamiye, Beyrut 1995, II, 705.

9 el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 212.

10 el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 213.

11 İbn Hacer el-Askalâni, *Nüzhetü'n-Nazar fi Şerhi Nuhbeti'l-Fiker*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2009, s. 78.

12 İbnu's-Salah eş-Şehrezûri, *Mukaddimetu İbni's-Salâh fi Ulûmi'l-Hadis*, s. 217.

13 Kasîmi, 385

14 Salih Karacabey, "Hadiste İhtisar ve Muhtasar Rivayetten Kaynaklanan Problemler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 1, 2002, s. 66.

da zor hale gelmektedir. Dolayısıyla bağlamın bilinmesi, hadislerin doğru anlaşılmasında büyük önem arz etmektedir.¹⁵ Bu itibarla da böyle bir işleme maruz kalmış bir versiyonun metni üzerine bilgi-hüküm bina etmek her zaman sağlıklı ve rivayetin kendi gerçekliğine uygun sonuçlar vermeyebilir.¹⁶

Birinci örnek:

Nitekim hadis kaynaklarımızda nakledilen bazı rivayetlerde yapılan ihtisar ve takti' nedeniyle kimi hadisler yanlış yorumlanmakta hem o hadisler hem de Müslümanların dini inançlarına karşı hiç hak etmedikleri bir takım yakıştırmalar yapılmaktadır. Bu şekilde bir düşünceye yol açan rivayetlerden bir tanesi aşağıda iki farklı versiyonunu vereceğimiz bir hadistir. Öncelikle ihtisar ve takti' nedeniyle yanlış anlamalara neden olan ve sanki İslam dinini bir kılıç ve savaş dini imiş gibi gösteren rivayeti nakletmek istiyoruz. Bu rivayet bu haliyle Buhari, Müslim ve Tirmizi'de yer almaktadır.

Ebu Musa el-Eşari'den nakledilen bu rivayete göre Ebu Musa el-Eşari bir savaş esnasında düşmanla karşı karşıya iken, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "*Cennetin kapıları kılıçların gölgesi altındadır.*"¹⁷ Bu söz üzerine topluluk içerisinde eski/yırtık elbiseli bir adam Ebu Musa'ya sen bunu bizzat Hz. Peygamber'den duydun mu? diye sormuş "evet" yanıtını alınca arkadaşlarına dönüp onlara selam vermiş ve kılıcının kınının kırıp, şehit oluncaya kadar düşmanla savaşmıştır.¹⁸

Bu rivayeti bu haliyle alıp incelediğimiz zaman daha doğrusu sadece Tirmizi'deki bu rivayeti veya Buhari ve Müslim'deki rivayetlerin bu versiyonunu esas alıp bir değerlendirme yaptığımız zaman şöyle bir sonuç kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam dini Müslümanlara savaşmayı, kan dökmeyi emretmektedir. Cennete girmenin esas şartı savaşmak ve kan dökmek olmaktadır. Maalesef geçmişten günümüze kadar İslam adına savaştığını iddia eden birtakım örgütler bu tarz bağlamından koparılmış rivayetleri kullanarak kan dökmüşlerdir. Halbuki birazdan

15 Ömer Özpinar, *Hz. Peygamber'i ve Hadislerini Anlamak (Fıkhu'l-Hadis İlmi)*, İkinci Baskı, Ensar Yayınları, İstanbul 2012, s. 344.

16 Özafşar, age, s. 244.

17 Bazı rivayetlerde "cennetin kapıları" yerine "cennet" ifadesi geçmektedir.

18 Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Birinci Baskı, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2013, 22 Fezâilu'l-Cihad, 23, (s. 689); Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri el-Nisâbûrî, *Sahîh'u-Muslim*, Üçüncü Baskı, Dâr u'l-Ma'rife, Beyrut 2010, 33 imaret, 41/146 (s. 902); Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğîre el-Cu'fi el-Buhari, *Sahîhu'l-Buhârî*, İkinci Baskı, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2014, 56 Cihad ve's-Siyer, 22, (I, 760).

vereceğimiz rivayetle birlikte değerlendirildiği zaman durumun hiç de bu şekilde olmadığı görülecektir. Aksine Hz. Peygamber'in Müslümanlara savaş istememelerini tavsiye ettiği görülecektir. Bu ikinci rivayetin tam versiyonu şu şekildedir:

*Ömer b. Ubeydillah'ın azatlı kölesi ve kâtibi olan Sâlim Ebu'n-Nadr şöyle söylemiştir: Ömer b. Ubeydillah, Harûrîler ile savaşmaya gittiği vakit, Abdullah b. Ebi Evfa ona bir mektup yazarak Hz. Peygamber'in düşmanla karşılaştığı bazı günlerde öğle sıcağı geçince onlara şöyle seslendiğini rivayet etmiştir: "Ey insanlar, düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyiniz, Allah'tan sağlık isteyiniz. Eğer onlarla karşılaşırsanız sabrediniz ve cennetin, kılıçların gölgesi altında olduğunu biliniz." diye konuşma yaptığını, sonra da; "Ey Kitap indiren, bulutları hareket ettiren, kâfirleri bozguna uğratan Allah'ım. Onları perişan et ve onlara karşı bize yardım et."*¹⁹

Yukarıdaki rivayette görüldüğü gibi Hz. Peygamber "cennet kılıçların gölgesi altındadır" hadisini bir bağlam içerisinde söylemiştir. Fakat rivayet bağlamından koparılıp, ihtisar edildiği zaman çok farklı anlamlara gelebilmektedir. Savaş meydanlarında iki ordu karşılaşmadan önce ordu komutanlarının kendi askerlerini cesaretlendirmek, onlara hangi amaç uğruna savaştıklarını hatırlatmak üzere bir konuşma yaptıkları bilinen bir husustur. Çünkü savaş esnasında yeterince motive edilmemiş ve cesaretlendirilmemiş askerlerin her zaman savaş meydanından kaçmaları gibi bir ihtimal vardır. Bundan dolayı Hz. Peygamber de askerleri cesaretlendirmek için böyle bir konuşma yapmıştır. Hz. Peygamber'in bu şekilde bir konuşma yapmış olması son derece yerindedir. Ancak bu rivayetin bağlamını bozacak veya yansıtmayacak şekilde yapılan ihtisar ve takti' görüldüğü üzere yanlış anlamlara neden olabilmektedir. Nitekim rivayetin başlangıcında da görüldüğü gibi Rasulullah (a.s.) Müslümanlara düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin yani savaş isteyen taraf olmayın sözleriyle Müslümanların savaştan değil barıştan yana olmaları gerektiğini belirtmiştir. Fakat rivayet bağlamından koparıldığı için Hz. Peygamber'in temennisine tamamen aykırı bir duruma evrilmiştir.

İkinci Örnek:

Buhari'de yer alan aşağıdaki rivayet de Hz. Peygamber'in söylemiş olduğu bir sözün daha iyi anlaşılması için sözün söylendiği bağlamın bilinmesi ve o sözün

¹⁹ İbnu'l-Eş'as es-Sicistâni el-Ezdî Ebû Dâvud, *Sünen'u Ebî Dâvud*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2001, 15 Cihad, 89, (III, 56); Müslim, 32 Cihad ve's-Siyer, 6/20, (s. 825); Buhari, 56 Cihad ve's-Siyer, 112, (I, 788).

bir bütün halinde ele alınmasının önemini bize göstermektedir. Rivayete göre Hz. Peygamber Ensarı toplayarak onlara: “içinizde sizden olmayan kimse var mı?” diye sormuştur. Ensar: “hayır sadece kız kardeşimizin oğlu vardır.” demeleri üzerine Hz. Peygamber: “kavmin kız kardeşinin oğlu da onlardandır” demiştir.²⁰

Buhari bu rivayeti “Kitabu'l-Menâkıb” da “kavmin kız kardeşinin oğlu ve kavmin kölesi kavimdendir” babı altında nakletmiştir. Bab başlığında görüldüğü üzere “kölenin de kavimden olduğu” kısmı hadiste takti' edilmiştir. Rivayetin geriye kalan kısmı “Kitabu'l-Feraiz”in “kavmin kölesi ve kavmin kız kardeşleri de onlardandır” babı altında farklı isnadlarla ve iki farklı hadis olarak nakledilmiştir. Hadisler şunlardır: “kavmin kölesi onlardandır.”, “kavmin kız kardeşinin oğlu onlardandır.”²¹

Rivayetlerde görüldüğü gibi aslında tek bir rivayet olan Hz. Peygamber'in sözü hem bağlamından koparılmak hem de rivayetin bütünlüğü parçalanmak suretiyle nakledilmiş ve hadisin anlaşılması güçleştirilmiştir. *Fethu'l-Bâri*'de nakledilen bir rivayete göre kimileri “kavmin kölesi onlardandır.” Kısmının Buhari'nin şartına uymadığı için onun bu hadisin tamamını nakletmediğini ve bundan dolayı takti' ettiğini iddia etmişlerse de İbn Hacer bunun tartışmalı olduğunu ve Buhari'nin rivayetin bu kısmını yukarıda da belirttiğimiz gibi “Kitabu'l-Feraiz” de naklettiğini ifade etmiştir.²²

Bu rivayetin Müslim'in *Sahih*'inde hangi kitap/bab başlığı altında ve hangi bağlam içerisinde nakledildiğine dair yapmış olduğumuz araştırma neticesinde şöyle bir sonuca vardık: Hadisin zikredildiği bab başlığı altındaki rivayetlerin tamamı bir bütün halinde okunup değerlendirildiği zaman Hz. Peygamber'in yukarıdaki sözü hangi maksatla ve hangi bağlam içerisinde söylediği daha kolay anlaşılabilir. Bu rivayet Müslim'de “Kitabu'z-Zekat”ın “kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlara bir şeyler verilmesi ve buna imanı kuvvetli olanların sabretmesi” babı altında zikredildiğini görmekteyiz. Bab başlığı altında nakledilen rivayetler biraya getirilip bir bütün halinde değerlendirildiği zaman genel olarak şöyle bir olay ortaya çıkmaktadır: “Huneyn gazvesi sonrası²³ Hz. Peygamber ganimetten Kureyş'ten kimi insanlara yüzer deve vermesi, bütün malları onlara paylaşması ve Ensar'a herhangi bir şey vermemesi üzerine

20 Buhari, 61 Kitabu'l-Menâkıb, 7, (I, 908).

21 Buhari, 85 Kizabu'l-Ferâiz, 24, (II, 622).

22 İbn Hacer el-Askalâni, *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Daru's-Selam, Riyad 2000, VI, 675; XII, 59.

23 Kimi rivayetlerde Mekke'nin fethi diye geçmektedir.

Ensar'dan kimileri –özellikle gençler- bundan dolayı sitemde bulunmuşlardır. Bu sitemleri Hz. Peygamber'in kulağına gidince Hz. Peygamber Ensar'ı toplamış, aralarında kendilerinden olmayan bir kimse bulunup bulunmadığını sormuştur. Kız kardeşlerinin oğullarının yanlarında olduğu cevabına karşılık onun da onlardan olduğunu belirtmiş ve Ensar'ın ganimetin dağıtılması konusundaki bu düşüncelerine binaen Kureyşlilerin şirkten henüz çıktıklarını onları İslam'a ısındırmak amacıyla bu malları verdiğini söylemiştir. Kureyşlilerin ganimet mallarıyla evlerine döndüklerini Ensarın ise Allah Resulu ile döneceklerini bunun daha hayırlı olduğunu belirtmiştir.”²⁴

Müslim bu rivayet(ler)i “kalpleri İslama ısındırılacak olan kimseler ve iman etmiş olanların sabretmesi” babında nakletmiştir. Bu rivayetler hem kitap hem de bab başlığına gayet uygun düşmektedir.²⁵ Bab başlığı altında zikredilen rivayetlerden hareketle Hz. Peygamber'in söylemiş olduğu sözün hem bağlamı tespit edilebilmekte hem de Hz. Peygamber'in o sözü hangi maksatla söylediği anlaşılmaktadır. Rivayetten anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber orada hazır bulunan insanlardan sadece Ensar'a hitap etmek istemiştir. Bundan dolayı Ensar'ın dışında başka kimselerin o hitaba muhatap olmaması için içlerinde onlardan başka bir kimse bulunup bulunmadığını öğrenmek amacıyla böyle bir soru sormuştur. Aldığı cevaba karşılık kız kardeşlerinin çocuklarının da onlardan olduğunu belirtmiştir. Buhari'de yer alan bu rivayetlerde ise Hz. Peygamber'in bu rivayetleri hangi bağlam içerisinde, kime, hangi amaçla söylediğini tespit etmek mümkün gözükmemektedir. Buhari'de yer alan bu rivayetleri okuyan bir kişi bu rivayetlerden neyin kastedildiğini, Hz. Peygamber'in bunu kime, hangi kasıtle söylediğini anlamada zorlanacaktır. Ayrıca Buhari'nin rivayetleri bab başlığına uygun olsa da kitap başlığına uygun olmadığı görülecektir.

Yukarıda zikretmiş olduğumuz örneklerde bir rivayetin doğru olarak anlaşılması için, o rivayetin söylenmiş olduğu bağlamın bilinmesinin önemli bir yeri olduğunu gördük. Genel olarak muhaddislerin bazılarının rivayetlerin ihtisar edilerek nakledilmesine cevaz vermelerinden dolayı birçok tarihsel vakıa bağlamından ve bütünlüğünden koparıldığı için rivayete mevzu bahis olay tam olarak anlaşılammaktadır. Bunun da en önemli nedenlerinden birisi hadisçilerin metni aynı da olsa senedi farklı olan her rivayeti müstakil bir hadis olarak kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır.²⁶ Bundan dolayı

24 Müslim, 12 Zekat, 47 “bab içerisindeki tüm hadisler” (ss. 469-472).

25 İmam Müslim'in bab başlıkları Nevevi tarafından konulmuştur.

26 Salahattin Polat, “Hadiste Metin Tenkidi I”, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1989, Sayı: 6, s. 119.

muhaddisler için aynı rivayetin birkaç farklı tarikle gelmiş olması önemli olmakla birlikte bu rivayetlerin bir araya getirilerek bahsi geçen olayın eksik yönlerinin aydınlatılması çoğunlukla ikinci planda kalmaktadır. Muhaddisler için farklı varyantları bir araya getirilen rivayetlerin esas işlevi, diğer rivayetleri destekleyerek onların sahihliklerini arttırmaktır. Bununla birlikte kimi muhaddisler –özellikle şarihler- rivayetlerdeki bağlamı yakalayabilmek ve rivayette anlatılan olayın tamamına hakim olabilmek için bir olayla ilgili nakledilen rivayetlerin bütün varyantlarını tespit etmek amacıyla birtakım çalışmalar da yapmışlardır. Özellikle son yıllarda “metin inşası” adı verilen çalışmalar bir olayla ilgili bütün rivayetleri bir araya getirip olayın tamamını gün yüzüne çıkarmaya çalışan araştırmalar olması hasebiyle önem arz etmektedir. Bu amaçla muhaddisler aynı hadisin birden fazla varyantını hatta ulaşabildikleri bütün varyantlarını toplamaya çalışmışlardır. Ayrıca bir kısım hadis kitaplarının kaybolmasına rağmen bir hadisin değişik hadis kitaplarında çok miktarda varyantlarına rastlamamız muhaddislerin rivayetlerin diğer varyantlarını tespit etmeye çalıştıklarının en açık delilidir. Muhaddislerin rivayetlerin diğer varyantlarını tespit etmeye çalıştıklarına dair çok sayıda örnek kaynaklarımızda mevcuttur. Mesela;

Yahya b. Main “ *Biz bir hadisi otuz vecihle yazmasak, o hadisin ne anlama geldiğini bilemezdik.*”²⁷

İbrahim el- Harbî (285/899) ise Ahmed b. Hanbel’in “*bir hadisin bütün tariklerini bir araya getirmedığınız sürece onları anlayamazsınız. Çünkü hadisin farklı tarikleri birbirini açıklar.*” dediğini nakletmiştir.²⁸

Ebu Hatim er-Razi (277/890) ise “*biz bir hadisi altmış vecihle yazmasaydık anlamazdık.*” derdi.²⁹

Muhaddislerin bu ifadeleri onların rivayetlerin diğer tariklerini tesbit etmeye çalıştıklarını göstermektedir. Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi

27 Ebû Bekr Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvi ve Âdâbi's-Sâmi'*, Mahmud et-Tahhân (tahk.), Mektebetu'l-Mearif, Riyad 1983, II, 212; Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî İbn Hibban, *Kitâbu'l-Mecruhîn mine'l-Muhaddisin ve'd-Duâfa ve'l-Metrukin*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1996, I, 33; İbn Hacer el-Askalâni, *Tehzîbu't-Tehzib*, Birinci Baskı, Dâru's-Sadr, Beyrut ts, XI, 282; Cemaleddin Ebû'l-Haccâc Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâ'r-Rical*, Ahmed Ali Ebid, Hasan Ahmed Âğâ (tahk.), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994, XX, 223.

28 el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvi*, II, 212.

29 Ebu'l-Fazl Zeynuddin Abdurrahim b. Hüseyin el-İraki, *Şerhu't-Tefsira ve't-Tezkire*, Abdülatif Hemim, Mahir Yasin Fahl (tahk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002, II, 47.

muhaddisler bu araştırmaları yaparken rivayetlerde anlatılan bir olayı bütün yönleriyle tesbit etmeye çalışmamışlardır. Yani olayın bağlamı, Hz. Peygamber'in o sözü söylerken ki durumu, muhatabın durumu, çevre ve iklim şartları, olayın yaşandığı mekan ve zaman gibi olayın daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacak çok sayıda faktörü araştırmaktan ziyade aynı rivayetlerin birbirine benzeyen versiyonlarını farklı tariklerle toplamaya çalışmışlardır. Bununla yapmaya çalıştıkları şey rivayetin sıhhatini teyid etmektir.

Ravi ismine göre tasnif edilen mu'cem ve müsned türü eserlerde de aynı şekilde kronolojik bir bağlantı aranmazken ihtisar ve takti' diğerlerine göre daha az rastlanan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁰ Müsned ve mu'cem türü eser yazan muhaddisler ismini yazdıkları her ravinin bütün rivayetlerini bir araya getirmeye çalıştıklarından onunla ilgili ne kadar rivayet varsa hepsini toplamaya gayret etmişlerdir. Bunu yaparken de herhangi bir konuyla ilgili rivayetleri bir araya toplama amacı gütmedikleri için rivayetlerde ihtisar ve takti' gereği görmediklerinden rivayetleri parçalamadan tam olarak nakletmişlerdir. Bu yüzden de mu'cem ve müsned türü eserler sünen ve cami türü eserlere oranla daha fazla rivayet ihtiva etmektedir. Belki de bu eserlerde bir olayla ilgili nakledilen rivayetler tek tek tespit edilirse daha teferruatlı bilgiler gün yüzüne çıkarılabilir. Talat Koçyiğit de takti' uygulamasının daha çok musannif tarafından yapıldığını ifade etmiştir. Ona göre takti' fıkıh bablarına göre tasnif edilmiş musannef tarzı eserlerde görülür. Musannıfın bir hadis metnini bölerek her bir bölümünü kitabının ayrı bablarında nakletmesi, o bölümle ilgili fıkhi hükümün istihracını kolaylaştırmak içindir.³¹ Dolayısıyla doğrudan fıkhi konuları tespit etme amacı gütmeyen mu'cem ve müsned tarzı eserlerde ihtisar ve takti' uygulamasının musannef türü eserlere göre çok daha az olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıda bağlamın ihmal edildiğine dair naklettiklerimiz muhaddislerin rivayetleri aktarırken dikkate aldıkları metodolojik temel duruşu ifade etmektedir. Yoksa hadis külliyyatının içinde, tarihi bağlama sahip hiçbir rivayet bulunmadığı iddiasını taşımamaktadır. Hemen her muhaddisin eserinde, kimi kitap ve bab başlıkları altında, bizim önemine atıfta bulunduğumuz bağlama sahip rivayetler bulmak mümkündür. Ancak, belirtmemiz gerekir ki bu durum, muhaddislerin tüm rivayetler için dikkate aldıkları ve rivayetleri nakletmede uyguladıkları bir genel yöntem değildir.

30 Bk. Nurullah Agitoğlu, *Hadiste Bağlam İnşası*, Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies), V. 6, Issue: 5 May. 2013, s. 137.

31 Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 421.

Çeşitli nedenlerle parçalanarak ve bağlamından kopararak nakledilen hadisler bugün birçok problemin kaynağı olarak görülmektedir. Halbuki bu rivayetler İslam medeniyetinin zirvede olduğu dönemlerde de vardı ve problemlerin kaynağı olarak değil, çözümü için kullanılan zengin bir bilgi hazinesi olarak görülüyordu.³² Bundan dolayı da bu tür rivayetlere problemlerin kaynağıymış gibi yaklaşmak yerine bu rivayetleri söylendiği bağlam ve tarihsel şartlar içerisinde değerlendirmek gerekir.³³ Bunun için herhangi bir olay ile ilgili nakledilen rivayetlerin bütün versiyonları bir araya getirilmeli ve mevzu bahis olay net bir şekilde ortaya konmalıdır.

Sonuç

Bilindiği üzere kimi raviler herhangi bir olayla ilgili nakledilen rivayetleri çeşitli nedenlerle özetleyerek nakletmiş ve böylece de rivayetlerdeki bazı hayati derecede önemli ayrıntıların da tarihin derinliklerinde kaybolmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra hadis usûlünde takti' olarak isimlendirilen hadisleri parçalara bölerek her bir parçasını farklı konu başlıkları altında nakletmek de ravilerin uyguladıkları bir başka yöntemdir.

İleri sürülen faydalarına rağmen, ihtisar ve takti' işlemi bir bütünün içinden sadece bir parçanın alınması demek olduğundan, rivayetlerin lafzî bünyesinde olmasa bile, kendi bütünlüğü içerisinde konu ve içeriğin parçalanmasına yol açacağından anlamlandırmada bir takım eksikliklere neden olacağı kabul edilmelidir.

Yukarıda örnek olarak zikretmiş olduğumuz hadislerde ihtisar ve takti' yönteminin neden olduğu problemlerin neler olduğunu gördük. Bundan dolayı herhangi bir hadis kaynağında yer alan bir rivayetle ilgili herhangi bir hükme varmadan önce ilgili hadisin diğer bütün varyantları diğer hadis veya siyer kaynaklarından tespit edilmeli ve karşılaştırılmalıdır. Yapılan bu karşılaştırma neticesinde ortak bir metin oluşturulmalıdır. İşte bu işlemin sonunda Hz. Peygamber'in hadisten neyi kastettiği daha net bir şekilde ortaya çıkacak ve yanlış anlaşılmanın önüne geçilmiş olunacaktır.

32 Selçuk Coşkun, *Hadise Bütüncül Bakış*, İFAV Yayınları, İstanbul 2011, s. 369.

33 Ahmet Keleş, "'...Savaşmakla Emrolundum.' Hadisi Örneğinde Hadislerin Tasnifi Problemi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 4, S. 2, Adana Temmuz-Aralık 2004, s. 60.

Kaynakça

- AGİTOĞLU, Nurullah, "Hadiste Bağlam İnşası", *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies)*, V. 6, Issue: 5 May. 2013. ss. 127-145
- ASKALÂNİ, İbn Hacer, *Nüzhetü'n-Nazar fi Şerhi Nuhbeti'l-Fiker*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2009.
-, *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 2013.
-, *Tehzîbu't-Tehzib*, Birinci Baskı, Dâru's-Sadr, Beyrut Trs. I-XII
-, *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Daru's-Selam, Riyad 2000. I-XIII
- AYDINLI, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, yedinci baskı, İfav Yayınları, İstanbul 2013.
- BAGDÂDÎ, Ebû Bekr Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb, *el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvi ve Âdâbi's-Sâmi'*, Mahmud et-Tahhân (tahk.), Mektebetü'l-Mearif, Riyad 1983. I-II
- BUHARÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğîre el-Cu'fi, *Sahîhu'l-Buhârî*, İkinci Baskı, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2014. I-II
- CEZÂİRÎ, Tahir, *Tevcihu'n-Nazar ila Usûli'l-Eser*, Mektebtü'l-İslamiye, Beyrut 1995. I-II
- CONDON, John C., *Kelimelerin Büyüklü Dünyası*, Murat Çiftkaya (Çev.), İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
- COŞKUN, Selçuk, *Hadise Bütüncül Bakış*, İFAV Yayınları, İstanbul 2011.
- EBÛ DÂVUD, İbnu'l-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen'u Ebî Dâvud*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2001. I-IV
- IRAKÎ, Ebu'l-Fazl Zeynuddin Abdurrahim b. Hüseyin, *Şerhu't-Tebşıra ve't-Tezkire*, Abdüllatif Hemim, Mahir Yasin Fahl (tahk.), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2002, II, 47
- İBN HİBBAN, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî, *Kitâbu'l-Mecruhîn mine'l-Muhaddisin ve'd-Duafa ve'l-Metrukin*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1996. I-III
- İBN SALAH, eş-Şehrezûri, *Mukaddimetu İbni's-Salâh fi Ulûmi'l-Hadis*, Nureddin Itr (tahk.), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1998.
- KARACABEY, Salih, "Hadiste İhtisar ve Muhtasar Rivayetten Kaynaklanan Problemler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 1, 2002, s
- KELEŞ, Ahmet, "....Savaşmakla Emrolundum." Hadisi Örneğinde Hadislerin Tasnifi Problemi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Adana Temmuz-Aralık 2004, C. 4, S. 2, ss. 33-60
- KOÇYİĞİT, Talat, *Hadis Istılahları*, İkinci Baskı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1985
- MIZZÎ, Cemaleddin Ebû'l-Haccâc Yûsuf, *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâ'r-Rical*, Ahmed Ali Ebid, Hasan Ahmed Âğâ (tahk.), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994. I-XXII
- MÜSLİM b. el-Haccac el-Kuşeyri el-Nisâbûrî, *Sahîh'u-Muslim*, Üçüncü Baskı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2010.
- ÖZAFŞAR, Mehmet Emin, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Üçüncü Baskı, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2000.
- ÖZPINAR, Ömer, Hz. Peygamber'i ve Hadislerini Anlamak (*Fıkhu'l-Hadis İlmi*), İkinci Baskı, Ensar Yayınları, İstanbul 2012.
- POLAT, Salahattin, "Hadiste Metin Tenkidi I", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1989, Sayı; 6, ss. 113-130.
- SUYÛTÎ, Celalettin, *Tedrîbu'r-Ravi*, Müessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiye, Beyrut 2003. I-II
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünenü't-Tirmizî*, Birinci Baskı, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2013.
- UĞUR, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV Yayınları, Ankara 1992.